

Eszterházy Károly Főiskola
Természettudományi Kar
Földrajz Tanszék

Vilonya antropogén geomorfológiája és a Vilonyai-hegyek tájképi értékei

Szakdolgozat
(részlet)

Konzulens: Dr. Ilyés Zoltán
PhD főiskolai adjunktus

Készítette: ifj.Farkas Béla
Földrajz szak

EGER
2006

Témaválasztás

A választott téma Vilonya antropogén geomorfológiája és a Vilonyai-hegyek tájképi értékei. Vilonyaiként a témaválasztást természetesen némi lokálpatriotizmus is befolyásolta. Az embereket foglalkoztató kérdések közül kiemelkedik napjainkban, de a történelem folyamán is két fő, kimondott vagy kimondatlan kérdése: Honnan jöttünk? Merre tartunk?

E kérdések lehetnek szociológiai irányultságúak, a társadalomban elfoglalt helyre vonatkozók. Ilyenkor a családfakutatás kerülhet előtérbe, mint válaszokat adó megismerés. A kérdések lehetnek érzelmi motiváltóságúak. Ekkor személyhez, személyekhez kötődő, tárgyak, események, helyek kerülnek érdeklődésünk középpontjába. Mindkét esetben a megismerés a lényeg, függetlenül a motiváló tényezőtől.

A szakdolgozat megírása az utóbb említett kérdéskör megvizsgálására nyújtott lehetőséget. Vilonyán élünk, a falu, annak lakói, s a körülvevő természet mind-mind megannyi érzelmi szál, mellyel kötődünk hozzá. Tanulmányaink kezdetekor a választott témát még nem tudtuk pontosan megjelölni. A döntő momentumnak Magyarország tájféldrajzának megismerése jelentette. A Dunántúli-középhegység nagytájának egyik jellegzetes középtája a Bakony. Ennek kistájcsoportja a Balatonfelvidék, melynek kistája a Vilonyai-hegyek (*Juhász Ágoston, 1988*).

Természetes kíváncsisággal fogtunk e kistáj elhatárolásához. Kérdések sora merült fel: Miért lehet elkülöníteni külön kistájként? Mi kapcsolja össze a Balatonfelvidékkel? Mi választja el az Alföld nagytáj, Mezőföld középtájának Sárrét nevű kistájától?

Az elhatárolás alapjait természetesen hosszú földtörténeti fejlődésen keresztül lehet csak bemutatni. Ehhez mindenekelőtt könyvtári kutatómunkára volt szükség. Meg kellett keresni a témában elért geológiai, geomorfológiai, talajféldrajzi, éghajlattani, valamint növény- és állatféldrajzi eredményeket. Ennek során nyilvánvalóvá vált, hogy a kistáj főbb jellemzői igen jól megkutatottak és dokumentáltak a Bakonyhoz és a Balatonhoz – a Balaton, Európa egyik (ha nem a leginkább) megkutatott tava – kapcsoltan, ellenben alaposabb, részletesebb bemutatása a területnek még nem történt meg. A Vilonyai-hegyek morfológiája, dolomit kőbörcei, aszóvölgyei, ezek tájképi értékei, valamint az antropogén hatás geomorfológiai elemei, eddig nem kutatottak.

Mivel az említett Bakony és Balaton kutatása hatalmas szakirodalommal rendelkezik és a kutatási területünk mindkét régióhoz kapcsolódik, ezért a meglévő ismeretek bemutatása,

annak összegzése képezi a dolgozat első felét. Új megállapítások csak a korábbi ismeretekhez képest bekövetkező változásokat rögzítenek, és a jelenlegi állapotokat mutatják be mind település-földrajzi, mind geomorfológiai szempontból.

A XXI. század elején az Európai Unióban a régiók fontossága, ezen belül a gazdasági, kulturális és természetvédelmi kapcsolatok felértékelődtek. Minden település keresi a kitörési pontokat, hisz az öngazgatás, önkormányzat lehetőségeket, ezzel együtt versenyhelyzetet is teremtett. Persze a versenyhelyzet lehetőség a közös, kölcsönös együttműködésre, egy-egy probléma közös orvoslására is. Egyik lehetőség az ipari zöldmezős beruházás, amely infrastruktúrát, munkahelyeket, s ez által lakosságot vonz az előregedő településekre. A kitörési pontok más típusa – amely szerencsére egyre előkelőbb helyet foglal el az emberek gondolatában, igényeinek listáján - az élhetőbb környezethez kapcsolódó elvárás. Ebbe a körbe sorolható a tájképi elemek, műemlék épületek védelme. E munkánk, talán segítséget nyújt ezen törekvések megvalósulásában is.

Dolgozatunkban igyekeztük mellőzni az érzelmi kötődésből eredő szubjektivitást. A kistáj és a település történetét áttekintő részeknél, új megállapításoknál a teljes objektivitásra törekedtünk. A bevezető elején feltett második kérdésre adott válaszokba viszont már megfogalmazódik néhány szubjektívabb gondolat is. Természetesen ezen gondolatok, helyekkel az itt élő emberek gondolatait közvetítik. Évtizedek távlatából az ebben a munkában leírtakat is érdemes lesz megvizsgálni, a megvalósulás szempontjából értékelni ...

Kutatástörténet

A XVIII. században történtek meg az első lakosság összeírások. Ezek a törekvések a Habsburg Birodalom egyveretűsítését célozták elsősorban. A cél a birodalom különböző népeinek gazdasági és kulturális összekovácsolása volt. Ezek a törekvések elbuktak, de az utókor számára a fennmaradt statisztikák igen nagy fontossággal bírnak. Több tudományág is használja az akkor keletkezett adatokat. Különösen profitálnak belőle a történelmi és földrajzi munkák.

A XIX. század folyamán jelentek meg az első összegző tájleíró és értékelő munkák. A Balaton környékének első számottevő földtani ismertetését Beudant francia tudósnak köszönhetjük (*Lóczy Lóczy Lajos, 1913*). 1818-ban Beudant F. S. a francia király mineralógiai kabinetjének aligazgatója Magyarország beutazására indult. Tapasztalatait egy háromkötetes munkában tette közzé 1822-ben. Munkája topográfiai, geológiai és művelődéstörténeti szempontból igen értékes.

Hasonló munkát végzett a század első felében Fényes Elek (1836), aki a település-földrajzi ismereteket helyezte előtérbe (Temesváry K., [1974]).

A század második felében már többen követték az úttörőket. Felértékelődtek a táj kutatások. Dr. Rómer Flóris a Bakony (Dr. Rómer F., 1860), Böckh János (1872) annak déli területeit vizsgálta (Temesváry K., [1974]). Böckh János használta először a területen áthúzódó tektonikai vonal megnevezéseként a **Litéri törés** elnevezést (Dr. Erdélyi Fazekas János, 1943). Mindeközben megjelenik Hunfalvi Jánosnak: A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása 1863-ban, III. kötet terjedelemben. A II. kötetében összefoglalja a Bakony és a Balatonmellék természettudományi földrajzáról mindazt, amit az egyidejű kutatások kiderítettek (Lóczy Lóczy Lajos, 1913). Bátorfi Lajos (1878) Zala-megye vizsgálata során érintette annak szomszédos területeit, így Veszprémet is (Temesváry K., [1974]). A kutatásaink során sikerült rátalálnunk Pap Gábor református lelkész levelezéseire a Falusi Gazda című folyóirattal. Havi rendszerességgel számolt be a tárgyalt terület településein aktuálisan történő eseményekről, főleg a gazdaság vonatkozásában. Pontos képet kaphatunk az időjárás alakulásáról, a vetésterület és a termés milyenségéről, az állatállomány helyzetéről, járványokról, és mindezekkel összefüggésben az aktuális értékesítési árak változásairól (Pap G., 1861-64).

A század legvégének nagyszabású munkája az Osztrák-Magyar Monarchiát mutatta be írásban és képekben (Eötvös K., 1896). Már a címezésből is kitűnik, hogy a célok részben megmaradtak. A XVIII. századi elképzelések annyiban módosultak, hogy most már a sokszínűség, a történeti hagyomány bemutatása lett a fontos, nem azok eltüntetése, összemosása. A Dunántúlt, a Balatont, Veszprém- és Zala-megyét Eötvös Károly tollából ismerhetjük meg. A nagyszabású munka az elődökhöz hasonlóan, főleg ember- és település-földrajzi megközelítést mutat. Az eddig vázolt munkák érintették a tárgyalt terület közvetlen és tágabb környezetét. Tudósítanak Peremarton, Berhida, Pétfürdő, Öskü, Hajmáskér, Sóly, Királyszentistván és Vilonya településekről, azok lélekszámáról, etnikai-, vallási és foglalkoztatottsági megoszlásáról, gazdaságáról, gazdasági kapcsolatairól, történetéről, megközelíthetőségeikről, valamint közigazgatási státusukról.

A geológiai kutatások, elsősorban a bányavidékeken jelentek meg igen korán. A tárgyalt területet ez irányú kutatásában a XX. század hozott forradalmi változásokat. Lóczy Lajos geológus, geográfus és utazó a Nemzeti Múzeum geológusa, majd a Földtani Intézet vezetője tett máig is érvényes megállapításokat (Lóczy Lóczy Lajos, 1913). Megszervezte a Balatoni Bizottságot, s elvégezte a tó környékének komplex vizsgálatát. Tudományos tevékenysége mellett kiváló tanítványokat nevelt (Dr. Veresegyházi Béla, 2001). Megállapításra kerültek a tárgyalt kistáj és szűkebb környezetének paleogeográfiai vizsgálatai alapján kidolgozott

elméletek. A felépítő kőzetek típusai, azok egymáshoz viszonyított települései, kialakulásuk ideje és kora, annak körülményei. Megállapította, hogy Vilonya és annak hegye, a Sukoróhegy főleg triász mészköveken és dolomiton fekszik.

Ezeket a kutatásokat segíti és folytatja barátja és kollégája Laczkó Dezső, főleg Veszprémre összpontosítva (*Laczkó D., 1909*). Ő a paleoökológia területén végzett hatalmas kutató és gyűjtőmunkát. Megtalálja Magyarország talán legjelentősebb fossziliáját, a kavicsfogú álteknőst a Veszprémi Márgában.

Dornyai Béla útikönyve ismét egy összegzést ad, majd folytatja az elődök hagyományait az emberföldrajz bemutatásában. Könyvében a korábbi ismereteket saját barangolásainak tapasztalataival egészíti ki. Konkrét adatokat közöl minden településről, – geológia, geomorfológia, lakosság és annak megoszlása, közlekedés, gazdasági kapcsolatok, épített emlékek – miközben ma is használható turistautakon kalauzol (*Dr. Dornyai B., 1927*). Beszámol a délnek kitett lejtőkön termő szőlőkről, Vilonya lakosságáról, mely ekkor 584 főt – 515 ref., 65 kath., 4 ev. – tett ki, a templom és a lelkészlakás történetéről, a börgyárról, valamint a közlekedés-földrajzi helyzetről, megemlítve a vasútállomást.

Cholnoky Jenő – Lóczy tanítványa, a kolozsvári, majd a budapesti egyetem professzora, kiváló író, rajztehetség (*Dr. Veresegyházi B., 2001*) – munkájában szintén Veszprémre összpontosít (*Cholnoky J., 1938*), de azon keresztül kimutat a tárgyalt kistájra is. Leírja a Séd folyón létesített malmokat, azok fontos szerepét a Mezőföld és a Bakony nagytájak találkozásánál.

A XX. század második felének kiváló kutatói – Pécsi Márton., Juhász Árpád, Juhász Ágoston... – a korábbi ismereteket összegezték és értékelték újra a minél nagyobb komplexitást figyelembe véve. Ezen újabb ismeretek fényében esetenként a tájhatárokat is újrarajzolták. Főleg a kistájak és tájmozaikok tekintetében vannak még eltérések, attól függően, hogy mely földrajzi tényezőt tekinti egy-egy szerző az elkülönítés alapjának.

Emellett a kistérségi együttműködések, önkormányzati feladatokhoz kapcsolatosan megjelenő tájrendezési tervek kapcsán születnek újabb kutatási eredmények. Jellemzőjük, hogy egy-egy kistájon belül, lokálisan tartalmaznak új megállapításokat, valamint az antropogén hatásokat próbálják előre kalkulálni a meglévő ismeretek függvényében.

Összegzésként a következő megállapításokat tehetjük a kistáj vonatkozásában:

Mérsékeltlen meleg és mérsékeltlen száraz, vízhiányos terület. Ny-i fele karbonátos kőzetű, eróziós-deráziós völgyekkel enyhén tagolt hegyláb felszín, főleg rendzinás talajokkal. Tájhasznosítása elsősorban rét-legelőként valósul meg, kisebb részben erdőgazdálkodás, és még kisebb területen szántó- és szőlőművelés a meghatározó. A kistáj K-i felén már löszös

üledékek vannak a felszínen. Morfológiailag mérsékelten tagolt dombság, melyen a jellemző takaróját a barna erdőtalajok alkotják. A molyhos tölgyesek fokozatosan tatárjuharos lösztölgyeseknek adják át helyüket. A terület borítottságát itt csak kisebb részben uralják a rétek és legelők, valamint a szőlőültetvények. A Séd völgytalpának réti talajain ugyancsak rétek és legelők találhatók (*Marosi-Somogyi 1990*).

A Vilonyai-hegyek kistáj és Vilonya tudományos bemutatása

A táj a földfelszín egy konkrét részlete, amely szerkezete és működése alapján, egy egységet alkot, és jól elkülöníthető a szomszédos tájaktól. A tájhatárok megvonása a tájépitő elemek és a tájformáló tényezők sokoldalú komplex elemzésére és értékelésére épül. A tájtényezők differenciált hatékonysága alapján a következő taxonómiai egységeket különböztetjük meg: nagytáj / középtáj / kistájcsoport / kistáj / kistájréssz (*Juhász Ágoston, 1975*). A Vilonyai-hegyek a Dunántúli-középhegység legnagyobb középtájaként számontartott Bakonyvidék, Balaton-felvidék kistájcsoportjának kistája (*Pécsi M. – Somogyi S.- Juhász Á., 1981*).

A tájak létrejöttét egy hosszú természettörténeti és egy rövid gazdasági fejlődés eredményének tekinthetjük. Hazánk tájtípusai közül a tárgyalt területet a középhegységi, erdős tájtípusok közé sorolhatjuk (*Martonné E. K. 2002*). Ezen belül az alacsony középhegységi, uralkodóan szubkontinentális és szubmediterrán hatással befolyásolt éghajlat alatt álló, főleg cseres- és gyertyános tölgyesek tájtípusa. Elhatárolása a szomszédos tájaktól a következő:

- Északon a Veszprém–Devecseri-árok beszakadása határolja.
- ÉK-en a Tési-fennsíkba emelkedik.
- DK-en mozgalmas dombsági jelleggel megy át a Mezőföld középtáj Sárrét nevű kistájába.
- Ny-i elhatárolását a Séd áttörése képezi. A folyó a Balaton-felvidéktől különíti el.

1. Természetföldrajzi áttekintés

Mivel a Vilonyai-hegyek a Bakony szerves részét képezi, de méreteiben nem túl jelentős, ezért célszerű a középtáj kialakulásán keresztül bemutatni a földtörténeti fejlődését.

1.1. A Bakony geológiai felépítésének fő alkotóelemei

Paleozoikum:

Az ordoviciumból (500-425 millió év) a **Szárhegyi aleurolitpala ismeretes**. A korszak legjelentősebb képződménye a **Balatonfőkajári kvarcfillit**.

A szilur (425-405 millió év) legismertebb képződménye a **Lovasi fillit**.

Devon (405-365 millió év) a **Révfülöpi agyagpala** és a **Polgárdi mészkő** (*Ság L.-Majoros Gy., 1987., Fülöp J. 1990*). Ugyancsak devon időszakinak tartják a **Litéri diabáztufát**, melyet a Mogyorós-dombon találunk a felszínen. (*Lóczy L. 1913*).

A karbontól (365-290 millió év) már az újpaleozoikumról beszélünk. A legjelentősebb a **Velencei gránit**, mely 300-280 millió éves képződmény.

A perm (290-250 millió év) a földtörténetben a tárgyalt területen a stabilitást képviseli. Fő kőzetképződés meghatározója Magyarországon Balatonfelvidéki vagy **Balatonalmádi homokkő** néven ismert.

Mezozoikum:

A triászt (250-195 millió év) alsó, középső és felső időszakra lehet felosztani. A Bakony triász üledékei fokozatos tenger-előrenyomulás során jöttek létre. A Bakonyikumban ezen üledékek nagy területeken vannak a felszínen. A triász medencefáciest képviselő képződménye az 500-600 m vastagságban leülepedett **Veszprémi márga**. „A márga valójában agyagos mészkő. A veszprémi jeruzsálemhegyi kőfejtőben láthatjuk ezt a szépen, lemezekben elváló márgát. Amikor kiássák üde szürkés színe van, de aztán a levegőn elsárgul. Ebben a márgában találta Laczkó Dezső Veszprém egyik világhírű nevezetességét, a fogas teknősbéka maradványait. Ez Magyarország, talán leghíresebb őssálatlelete - **Placochelys placodonta** – (*Juhász Á., 1983*). A márgacsoport után jelenik meg az egész hegységre olyannyira jellemző **fődolomit**. A fődolomitot a fehér, sárgás vagy szürkés **Dachsteini mészkő** követi. E két kőzet a Bakony fő karsztvíztározója.

A jurában (195-140 millió év) az egységes üledékképződés megszűnt.

A kréta (140-67 millió év) a földtörténet egyik legforradalmibb időszaka (*Martonné, 2002*). Az óceánzáródási periódusok során kialakul a kárpáti-pannon térség. A Bakonyikum jellemző kőzetei ebben az időben a **Mogyorósdombi mészkő, Sümegi márga, Alsóperei bauxit, Nyirádi-, Halimbai- és Iharkúti bauxit**.

Kainozoikum (67 millió év- napjainkig tart, a harmad- és negyedidőszakot foglalja magában). A Kárpát-medence alapját alkotó két nagyszerkezeti egység a jura-kréta során már egymás mellé került, majd ebben az időben elfoglalják mai helyüket. Kialakul a térség medencejellege, a peremi hegységek tovább emelkednek, meghatározó a folyóvízi feltöltés. Kialakulnak az ismert morfológiai jegyek.

Negyedidőszak:

A pleisztocénben (2 millió – 10000 év) a jégkorszakok váltakozása a meghatározó, s ekkor jelent meg az ember is „tájformáló” tényezőként. S ezt a munkát ő végezte a leghatékonyabban. A Vértes L. által 30-40 ezer évesre becsült lovasi festékföldbányában – a Veszprém-Csopak út keleti oldalán – az ősember bauxitos vörös agyagot termelt cserépedényeinek díszítésére és kultikus céljaira (*Illés I. 1981*).

A holocénben (10000 évtől napjainkig) a leghatékonyabb felszínformáló tényezővé az ember vált. Uralmát igyekezett kiterjesztette a természetre. Ennek tájképromboló hatása a legszembetűnőbb.

1.2. Vilonyai-hegyek

1.2.1. A Bakonyikum része

A Dunántúli-középhegységen belül a Bakony-vidék formacsoportjai mutatják a legnagyobb változatosságot. A Bakonyvidék átlagos reliefenergiája $66,0 \text{ m/km}^2$. Átlagos völgsűrűsége $2,6 \text{ km/km}^2$. Átlagos tszf-i magassága 258 m, legmagasabb pontja Kőrös-hegy 704 m.

A Várpalota-Veszprém-Városlőd-Devecser vonalban húzódó törésvonal Északi- és Déli-Bakonyra osztja. Teknőszerű szerkezetét nem gyűrődés, hanem törések alakították ki (*Juhász Á. 1983*). A Déli-Bakony, kistája a Veszprém-Nagyvázsonyi-medencével kapcsolódik leghosszabban a Balaton-felvidék kistájcsoporthoz. A tájfelosztás szerzőktől függően más-más lehet, de napjainkra az eltérés már nem jelentős, nagyságrendileg egyeznek az álláspontok. A Balaton-felvidék hegyrajzi képe kevésbé mozgalmas. Mérsékelt fejelet völgyhálózattal rendelkezik és főleg a vízszintes tagoltsága gyenge. Ez átlagos völgsűrűségének alacsony értékében is megmutatkozik, mely $1,8 \text{ km/km}^2$. Függetlenül is gyengén tagolt, átlagos reliefenergiája 74 m/km^2 . Átlagos tszf-i magassága 209 m (*Pécsi M.-Juhász Ágoston, 1988*). A Balaton-felvidék K-i felét különböző magasságú fennsíkok alkotják, ezek közé tartozik a Vilonyai-hegyek fennsíkká szélesedő, átlag 180-200 m tszf-i magasságot elérő sasbércei.

1.2.2. A Vilonyai-hegyek geomorfológiája

A magyar megyerendszer kialakulása óta, folyamatosan Veszprém megye része. A Balaton-felvidékről a Séd negyedidőszaki áttörése választotta le. Területe 55 km^2 . A középtáj 1,2%-a, a nagytáj 0,9%-a (*Marosi-Somogyi, 1990*). Tagoltság alapján az alacsony helyzetű fennsíkok és fennsíkmарadványok – 200-300 m tszf. – kiemelkedő tönkös sasbérceinek csoportjába tartozik. Orográfiai helyzete alapján hegylábi – küszöb – helyzetű tönkös sasbércként

értelmezhető. A fedőtakaró hiánya miatt exhumált – fedetlen – tönkös sasbérc (*Pécsi M.-Juhász Á. 1988*).

Szerkezetileg differenciált, mikroformákban gazdag, kőbörcökkel tagolt, enyhén hullámos fennsík. Lokális boltozódások, pikkelyeződések és feltolódások – Litéri törés – változatos szerkezeti formaelemei jellemzik. Mozgalmas felszínét diabáz, – vulkáni – Balatonalmádi homokkő, – permii üledékes – mezozóos mészkő és dolomitformációk – Veszprémi márga, Megyehegyi dolomit, földolomit, Dachstein mészkő, Iszkahegyi mészkő - jellemzik. Alárendelten fiatal pannóniai és pontusi homok- és kavicsösszletek, édesvízi mészkőképződmények, valamint a peremeken 1-2 m vastag összerosott pleisztocén lejtőüledékek és dolomitporos lejtőlösz építi fel (*Pécsi M.-Juhász Á. 1988, Marosi-Somogyi 1990*). A magasabb kőbörcök dolomitkopárjaival szemben, ezeket a térszíneket mezőgazdasági művelés alá vonták. A két különböző litológiai felépítésű térszín ökológiai adottságait a lejtők kitettsége mellett a talajvíz viszonyok is jelentősen befolyásolják. A kitöltött völgyek és karsztos mélyedések talajai bővebb csapadék esetén rövidebb-hosszabb időre víz alá is kerülhetnek, míg az alig 20-30 m-rel magasabb kopár dolomitekőbörcök állandó vízhiánnyal küzdenek. Megállapítható, hogy kis területen belül is változatos termőhelytípusok alakultak ki (*Pécsi M.-Juhász Á. 1988*). A kistáj a Veszprémi Séd vízgyűjtő területéhez tartozik. Mérsékelt száraz, vízhiányos terület. A vízszegény időszak a nyár vége és az ősz, míg árvize tavasszal szokásos. Víztisztsága erősen szennyezett, III. osztályú. Árterének kiterjedése 11, 9 km². A kistáj jelentős állóvize a Péti halastó (60ha). A kistáj területén egy 38ha-os kiterjedésű ammóniás tározó is van Péten, mely ipari használtvizet szikkaszt. A Séd-völgyének talajvízszintje 2-4 m, máshol 4-6 m között változik. A rétegvíz mennyisége 1-1,5 l/s között ingadozik. Az artézi kutak mélysége változó, vízhozamuk általában jelentős. A Várpalota körüli iparvidék részeként fokozott vízminőségvédelmi terület.

1.2.3. A Vilonyai-hegyek növényzete

A magyar flóratartomány a Pannonicum, részeként a Bakonyicum flóraidékének, Balatoni flórajárása – Balatonicum – uralja a területet. Részben kiterjed a területre a Vértes- és Bakony-hegységet magába foglaló veszprémi – Vesprimense – flórajárás is. A két flórajárás határvonalát a Nagyvázsöny-Nemesvámos-Litér-Vilonya-Ósi községeket összekötő vonal jelöli ki. A Sukori-hegyet indokolt a balatoni flórajárásba helyezni (*Dr. Bakainé P. K. 2001*).

A flóra egészének közel 60%-át kitevő általános eurázsiai, európai és közép-európai fajok mellett a délről vagy délkeletről bevándorolt fajok teszik még változatosabbá a vegetációtársulást - klimaxtársulást. E szubmediterrán fajok – mint a naprózsa (*Fumana procumbens*), vagy a cserjés sziklai üröm (*Artemisia saxatilis*) – a nyáron kiaszó lejtőkön

dolomitkopárokon, sziklarepedésekben nőnek és a D-i sziklagyepekkel, lejtősztyeppekkel mutatnak rokonságot. Ennek megfelelően a déli kitétséggű lejtőkön sztyepprétek virítanak, ősszel vöröslő sok csillagvirággal (*Scilla autumnalis*), sulyoktáskával (*Aethionema saxatile*).

A Vilonyai-hegyek jellemző alapkőzete a dolomit. A dolomitjelenség lényege, hogy a sekélyrétegű talajain zárt erdő nem tud lábrakapni. Dolomitkopárjaink tehát ősi, erdőtlen kopárok, ezért mesterséges beerdősítésüket is csak ott szabad erőltetni, ahol az erózióveszély ezt indokolja. Dolomitterületeken szálerdő mindig kisebb-nagyobb völgyekben, vápokban felgyült hordaléktalajon kap lábra. A dolomit-növényzet az antropogén hatás következtében – erdőirtás, helytelenül alkalmazott művelési eljárások, talajbolygatás, legeltetés – igen hamar degradálódhat, s így nagy kiterjedésű, másodlagos dolomitkopárok is létrejöhetnek (*Pécsi M. 1987*).

A mészkő vagy dolomit alapkőzeten meghonosodó növényzet ellentéte különösen ott szembetűnő, ahol az állományok egymástól nem nagy távolságban találhatók. Mészkövön, zártabb vegetáció alakulhatott ki. Erdőtlen, sziklagyepes, sztyepprétes foltok csak a nagyobb sziklakibukkanásokon és azok környékén vannak. (*Illés I. 1981, Pécsi M. 1987, Pécsi M.-Juhász Á. 1988*).

Elterjedtebb erdőtársulások között a cseres kocsánytalan tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris pannonicum*), a molyhos cseres tölgyesek (*Orno-Quercetum pubescentis-Cotinetum*), valamint a cserszömörécés karsztbokorerdők (*Quercus pubescentis-Cotinetum*) említhetők. A nyílt társulások között fellelhetők a pusztafüvek és sziklagyepesek (*Diplachno-Festucetum sulcatae*, *Festucetum glaucae hungaricum*, *Festuco-Brometum erecti* stb.). Az erdészeti hasznosított területek zömében vegyeskorú, keménylombos erdők díszlenek. A mezőgazdasági területhasznosítás nem jelentős (*Marosi-Somogyi, 1990*). A kevés hasznosítható területet zömmel a feketefenyő telepítése, a hegyközi völgyek hordaléktalaján kialakult gyenge talajok szántóvá való feltörése és a legeltetés aknázza ki.

1.2.4. A Vilonyai-hegyek talajai

A terület 49%-át, harmadidőszaki és idősebb - főleg triász korú - üledékeken képződött, agyagos – barna és vörös - vályog mechanikai összetételű, a sekély termőrétegűség – 40-70 cm – miatt szélsőséges vízgazdálkodású barnaföldek borítják. Ezek termékenységük besorolásuk alapján a VII. talajminőségi kategóriába sorolhatók. Vilonyától keletre a barnaföldek – barna erdőtalajok, agyagbemosódásos barna erdőtalajok - löszös üledéken, homokon képződtek, de erős erodáltságuk miatt ezek is sekély termőrétegűek (*Marosi-Somogyi, 1990*). Nagy területeken jellemző a mészkövön képződött igen gyenge termőképességű füves vegetáció. A völgyekben, vízmosásokban a pseudoglejes barna

erdőtälajok váltakoznak a lejtöhordalék erdőtälajokkal. A kistájba É-ról benyúló allúviumon képződött réti talajok területi részaránya mindössze 2% (Marosi-Somogyi, 1990).

1.2.5. A Vilonyai-hegyek állatvilága

A Kárpát-medence, ezen belül Magyarország eredeti állatvilága az antropogén hatás miatt jelentősen átalakult. Az ember évezredek óta óvta a számára hasznos állatokat, irtotta az egészségét veszélyeztető fajokat, közömbös maradt azokkal szemben, melyek számára érdektelenek voltak. Így a vadon élő állatvilág napjainkig, összetételében és mennyiségében egyre jobban megváltozott (Illés I. 1981). Szomorú tendencia a fajok kihalása, egyedszámuk csökkenése.

A terület faunája a teljesség igénye nélkül, Dr. Bakainé P. K. 2001. munkája alapján:

A puhatestűeket – Mollusca – a csigák képviselik. Több fajuk honos a területen, védettsége okán az éti csiga – *Helix pomatia* L. – érdemel említést. A holocén mollusca fauna fejlődéstörténete, annak biosztratigráfiai tagolása Fűköh L. (1998) nevéhez fűződik (Fűköh L. 2002).

A rákokat – Crustacea – a szürke gömbászka – *Armadillidium vulgare* Latreille képviseli

A pókok – Araneae – sok faja leírható a területről. Ezek az aknász-, torzó-, fojtó-, keresztes-, csúcsos keresztes-, gyepi farkas-, lándzsás farkas-, kövi-, karoló- és ugrópókok.

A foglábúak – Mantodea – közül az imádkozó sáska, – *Mantis religiosa* L. – népies nevén az ájtatos manó is megtalálható. E védett, nagy melegigényű faj a bokros-füves lejtők, rétek lakója.

A bogarak – Coleoptera – közül találkozhatunk a védett bőrfutrinkával és kis szarvasbogárral, valamint pohos gyászbogárral, közönséges sutabogárral, kétsávos gyalogcincérral és a cserebogárral. Felbukkan a Bakony legnevezetesebb színező eleme a ciripelő gyászfutó.

A lepkék – Lepidoptera – közül két védett fajt említenénk meg. Egyik a kardoslepke – *Iphiclides podalirius* -, amelynek eszmei értéke 10000 Ft. A másik a nappali pávaszem – *Inachis io* -, eszmei értéke 2000 Ft.

A hüllők – Reptilia – is képviseltetik magukat a területen védett fajaikkal. A zöld- és fűrgyík – *Lacerta viridis* és *agilis* – egyaránt 10000-10000 Ft eszmei értéket képvisel.

A madarak – Aves – közül is több védett faj állandó, vagy ideiglenes lakója a vidéknek. Megtalálható a vadgerle, mezei pacsirta, széncinege, tövisszűrő gébics, feketerigó, egerészölyv, fakopáncs, valamint a terület legnagyobb eszmei értékét, 100000 Ft-t képviselő madara a gyurgyalag – *Merops apiaster* – is.

Az emlősöket – Mammalia – több rágcsáló, – Rodentia - növényevő és ragadozó – Carnivora – képviseli. A faunában megtaláljuk az egereket, cickányokat, vakondokat, az

európai sünt, denevéreket, pockokat, a hörcsögöket, – melyek visszatelepülése a Kárpát-medencébe a holocén óta folyamatosan tart (*Molnár B. 2002*) - mókust, üregi- és mezei nyulat. A párosujjú patások közül az őz, – *Capreolus capreolus* - mint növényevő, a vaddisznó, – *Sus scrofa* - mint a legtekintélyesebb mindenevő képviselteti magát. A ragadozók közül a nyuszt, nyest, vörös- és ritkán ezüstróka is megtalálható. Az ezüstrókák előfordulása a korábbi – 1990 – tenyésztés – és az akkori szökések – eredménye.

2. Történeti- és emberföldrajzi áttekintés

A településtörténeti áttekintés előtt nézzük meg, mely települések szegélyezik a tárgyalt kistájat! D-en Királyszentistván és Vilonya, DK-en Berhida, melynek része Peremarton, K-en Pét, É-on Öskü és Hajmáskér, míg Ny-on Sóly. A fennsík területére ténylegesen Sóly, Pét és Vilonya nyúlik fel. Ez utóbbi foglalja el a kistájból a legnagyobb belterületi és legnagyobb közigazgatási szeletet.

Vilonya történetét Temesváry Kálmán, a község református lelkésze (1944-1977) írta meg az addigi ismeretek tükrében (*Temesváry K., [1974]*).

2.1. A Vilonya névről

A Veszprém környéki falvak egy részének neve még a honfoglalás előtti időből származik. Honfoglaló őseink a Balaton mellett egy szláv néptörédeket találtak, amely ide a Nyitra vidékéről menekült a morvák támadása elől. Tőlük maradt ránk a Kenese, Palóznak, talán Arács és Tihany neve. A környező településeket többségét az Árpád-korban alapították. Erre nevükből következtethetünk, mint pl.: Kér, Keszi, Berény, Kálóz, Ős ... Hajmáskér és Papkeszi nevében két honfoglaló törzsnek, Kérnek és Keszinek a nevét találjuk. Hajmáskér neve már a veszprémi püspökség alapító levelében, 1002-ben szerepel. Berény, Kálóz a honfoglaló magyarokhoz csatlakozott néptörédek neve volt. A Berény név nem csak Vörösberény nevében fordul elő. Berhida is Berényhidából, Berény hídjából rövidült. Egy Kálóz nevű település Vilonya és Peremarton szomszédságában is volt, mely a török hódoltság idején pusztult el. Nevét a Kálóz-forrás őrizte meg (*Temesváry K., [1974]*).

A Vilonya név is egy honfoglalás kori személynévből eredeztethető. Eredeti formája „vín Ula” lehetett, csakúgy, mint a szintén Veszprém megyei Vanyolának – Pápa mellett. Az Ula szavunk lovászt, lóval foglalkozó, lóval kapcsolatos tevékenységet végző személyt jelölhetett, míg a „vín” jelentése mai használatban „vén”-t jelentene (*Temesváry K., [1974]*). Tehát a név az öreg lovász honfoglalás kori jelentéséből alakult át mai formájára. Ezt megerősítendő, régészeti leletek, – lófogak, patkók – hajdan virágzó lótenyésztésre utalnak. A név

magyarázatát hitelesnek fogadták el, s annak jelképeit az 1990-es évek közepén megalkotott címerbe bele is foglalták.

2.2 Településtörténet

A Vilonya név először 1369-ben fordul elő peres iratokban Vanyola formában. 1480-ban a fehérvári káptalan birtoka, jobbágysai 36 forintot adóztak és katonai szolgálattal tartoztak földesuruknak. 1481-ben neve Wynyola (*Dornyay B., 1927*), vagy Vinyola (*Temesváry K., [1974]*) formában fordul elő. 1529-ben a környéket török portyázó csapatok dúlták fel. Az 1531. évi összeírásból hiányoznak Vilonya, Litér, Sóly adatai, mert Móré László palotai földesúr nem engedte be az összeírókat. 1543-ban elesett Fehérvár. A király Vilonyát a palotai várhoz csatolta. A század második felében a környék jelentősen elnéptelenedett, de Vilonya az összeírások alapján végig lakott volt. Az 1617. évi urbáriumból ismert a teljes férfi lakosság (*Temesváry K., [1974]*). 1650-től a Zichy család birtoka (*szerk. Dr. Papp-Váry Á., 2002*). 1696-ban már a mai nevéen szerepel. 1723-tól az anyakönyvekből ismert az összes lelkész neve és szolgálati ideje, valamint a lakosság jelentős része (*Temesváry K., [1974]*). Vilonya is osztozott Várpalota sorsában, 1851. gr. Zichy István birtokolja. A két világháború között nagyobb birtokosa Leuschner György volt (*Dornyay B., 1927*). Az 1950-es évektől Vilonyán tervszerű telekkialakítás kezdődött, s ezzel a falu területe a dolomitsziklák és azok tövéből a szántók irányába bővült. Az 1960-as években a vezetékes vízrendszer épült ki. Az 1980-as években újabb telekkialakítások történtek a településen áthaladó fő közlekedési út mindkét oldalán. A rendszerváltás után nem mértek ki újabb építési telkeket. Ezekben az években a vezetékes földgáz bevezetése és egy új, összevont iskola-óvoda épületegyüttes került megépítésre. Ezen ingatlanok megépültével, gyakorlatilag kialakultak a jelenlegi állapotok. Napjainkban a szennyvízhálózat kiépítése van folyamatban (*mostanra befejeződött*).

2.3. Árpád-kori templom

„A község D-i részén, a kertek felett végződő dolomitterasz sarkán áll a keletelt, régi, eredeti kerítésű, románkori, de eredeti jellegéből már kivetkőztetett református temploma”. A Sólyihoz hasonlóan (*több szakirodalom is az első, vagy egyik első Szt. István által alapított templomnak tartja, mivel István ezen a környéken győzte le Koppány seregét*) itt is az egyenes záródású s a hajónál keskenyebb boltíves szentély, félkörívű diadalívvel van elválasztva a hajótól. A Sólyival ellentétben, itt még megvan a régi D-i előcsarnokos bejárat is, melynek eredetiségét félköríves és kőbélletű, románstílusú ajtófélfája igazolja (*Dornyay B., 1927*). A templomot XII. századnak, míg az azt körülvevő kőkerítést XIII. századnak tekintjük. A XVIII. századtól kezdve a templom története jól dokumentált. A török háborúk alatt erősen

lepusztult. Tudunk az 1720-28-as templomrenoválásról – ex ruinis (*romokból*) – restauráltatott (*n.sz., 10 éve megújult Vilonya temploma, 1997*). A templom lapos mennyezetét itt is – a Solyihoz hasonlóan – festett famennyezet díszítette egészen 1901-ig. Az 1796-os tatarozás alkalmával építették meg a nyugati oldal barokk stílusú tornyát, melynek tetejét fazsindellyel fedték. 1841-42-ben ismét felújították (*Temesváry K., [1974]*). Új ablakokat, szószéket, papszéket – ún. Mózes-széket – úrasztalát készítettek (*n.sz., 10 éve megújult Vilonya temploma, 1997*). Az akkor készült szószék – „empír stílusú” – van a mai napig is használatban (*Temesváry K., [1974]*). 1869 tavaszán a templomtetőt zsindelezik, míg 1875-ben Fehér Antal kőfaragó mester kövezte le a templom talaját.

1901-ben Szűcs Béla lelkész a régi festett famennyezetet felajánlotta megvételre a Magyar Nemzeti Múzeumnak, jelenleg a Néprajzi Múzeum birtokában van. A kapott összegbe, a toronytartó gerendák újbóli berakása és a legnagyobb hibák halaszthatatlan felújítása fért bele (*Temesváry K., [1974]*).

1929-30-ban újabb tetőfelújításra került sor. 1945. március 22-én, amikor a községet elfoglalták az orosz csapatok, aknatűz pusztította el a templomtető eternit fedésének, körülbelül felét. A torony ÉK-i sarkát lövés érte, valamint a keleti csúcsfal gótikus ablaknyílása teljesen megsemmisült. A teljes helyreállítás csak 1948-ban kezdődhetett meg, de még az is eltartott 1953-ig (*Temesváry K., [1974]*).

A legújabb kori karbantartási munkálatok 1987-1997 között valósultak meg (*n.sz., 10 éve megújult Vilonya temploma, 1997*). A szószék lépcsője alatti nyílás – lejárati? – régészeti feltárássra vár.

2.4. Lelkészlakás

Vele kapcsolatban egy 1481-es kőbe vésett dátum – „1481. Ren.” felirattal (*Dornyay B., 1927*). - ismeretes, ami egyes kutatási eredmények szerint már egy restaurálási időponthoz kötődik. E szerint maga az épület alapja ennél idősebb lehet. A néphit szerint - Fényes Elek, Bátorfi Lajos és Pesthy Frigyes feljegyzései után (*Temesváry K., [1974]*) - görög barátalakás lett volna, de ennél valószínűbb, hogy az egykori földesúr, a fehérvári káptalan építtette plébánosa vagy provisorja részére (*Dornyay B., 1927*).

A XVIII. századból nem maradt feljegyzés, de feltételezhető, hogy a templom felújítása és átépítése – barokk torony – során az épület is megújult. A XIX. században a lelkészlakáson lényeges változás nem történt.

Fényes Elek 1836-ban „felette roskadozó állapotban” látta. Bátorfi Lajos 1878-ban már egyenesen életveszélyesnek látja. Az 1906-os műemléki könyv „a prédikátorlakás roskadozóban van”, megállapítást jegyzi le. Végül 1912-ben újították fel az épületet. Ekkor nem csak állagán javítottak, hanem nagymértékben át is alakították azt. Vízőblítéses WC-t

kapott, a borospince utca felőli lejárátát elzárták, míg a lakás és a káplán szoba közé istállót és pajtát építettek (*Temesváry K., [1974]*).

2.5. Egyéb reliktum épületek

A korábbi évszázadból, évszázadokból fennmaradt épületek nincsenek olyan pontosan dokumentálva, mint a fentebb tárgyalt két épület. Korukat tekintve sem közelítik meg azokat.

Vilonya közigazgatási határain belül jelenleg négy valamikori malomépület ismeretes. Ezek egyike, a Varga-vízimalom és gatterüzem – fűrész – bemutatóhely.

A templomhoz legközelebbi malomkerékkel ellátott épület a XX. század első felében épült, és börgyárként funkcionált (*Dornyay B., 1927*).

A Vilonyai-hegyek dolomitkopárai alatt, a déli kitettségű lealacsonyodó völgyközi hátakon, a hegységperemi törmeléken kialakult, gyér talajon, évszázadokon keresztül szőlőtermelés folyt. Szórt elhelyezkedésben ehhez kapcsolódó tanya, pince és prészázak maradványai kutathatók.

A kistáj geomorfológiai és antropogénföldrajzi bemutatása

1. Vilonya

Úgy gondoljuk, a települést – annak tájképi, geomorfológiai elemeit, reliktum épületeit - leginkább egy kis gondolatbeli séta keretében tudjuk bemutatni. Utunkat kezdjük a Királyszentistván és Vilonya között található vasútállomástól. Ez a századforduló – XIX-XX. század - környékén kiépült harmadrendű, egyvágányú vasútvonal a Lepsény, Balatonfőkajár, Csajág, Küngös, Berhida, Papkeszi, Vilonya, Királyszentistván, Sóly és Hajmáskér településeket kapcsolja össze. Lepsénynél a Székesfehérvár-Siófok, Hajmáskérnél a Székesfehérvár-Veszprém-Szombathely fővonalakkal van kapcsolata. Vilonyánál találkozik össze a Fűzfőgyártelep felől becsatlakozó ipari vágánnyal, ami az első világháborút követően került kiépítésre. Az ipari vonal a rendszerváltás előtt jelentős igénybevételnek volt kitéve, hiszen a fűzfői papír-, robbanó- és vegyi anyag-gyártás termékei ezen keresztül szállítódtak. A rendszerváltás óta a gyáróriások feldarabolódtak, termelésük visszaesett, ezért az ipari vágány forgalma is nagymértékben csökkent. Hasonlóan visszaesett a személyszállítás mértéke is, mivel az ingázó munkaerő létszáma szintén lecsökkent. A régi gőzösök (*Temesváry K. 1966*) helyett, manapság a „kis piros”-nak nevezett motorvonatok közlekednek napjában négyszer, oda-vissza Lepsény és Veszprém között. - *Jelenleg ezt még leírhatjuk, hogy közlekednek, de 2000 óta már többször vetődött fel a vonal megszüntetésének a gondolata gazdasági okok miatt (úgy tűnik 2007 februárjától erre sajnos sor is kerül). Részünkről megjegyeznénk, - nem*

reprezentatív felmérés alapján, de állíthatjuk - hogy Vilonya és Királyszentistván lakóinak 95%-a nem ismeri a „kis piros” menetrendjét. A megszüntetés helyett célravezetőbb lehetne járda, közvilágítás, menetrend-tájékoztató, valamint a végállomásokon a csatlakozások megszervezése. - A vasútállomás régi vágású épület, kis ablakokkal, keleti irányba negatív szinteltolással. A szinteltolás a tető síkján nem mutatkozik, az csak a földszinti lakrészt érinti.

Az állomástól keletre, a műúton továbbhaladva az út jobbra kanyarodik, majd emelkedni kezd. Az út szélén kedves kis üdvözlőtábla fogadja a látogatót a falu címerével és köszöntővel. Balra a Temetőföldi tábla nevű parcella terül el, melyet északi irányban a Sukori-hegy DNY-i nyúlványa, a sasbércben – a Séd áttörés ÉK-i tornya – végződő „szikla”, DK-i csapású, elegendő erdővel borított tektonikai lépcsője zár le. ÉK-i irányba tekintve jó rálátás nyílik négy juhodályra. Tovább haladva elérjük a temető bejáratát. A temető kerítése nincs túl jó állapotban, az út felőli csapásvonalát, öreg fák mutatják, ÉNy-i oldalát örökzöld tuják jelölik. A temető két fő részre oszlik, egyik területen a katolikusok, a másikon a protestánsok temetkeznek. A legrégebbi sírok a XVIII. századból valók, többségüknek csak a sírköve ismert. A temetővel szemben nem is oly régen, még egy agyaggyerő gödör mélyedt, melyet a helyiek szemétkerítésre használtak. A rendszeres szemétszállítás – jó magyar szokás szerint – ezt a problémát nem tudta teljesen megoldani, hisz a hulladék vonzotta a környék egyéb illegális szemétkerítőit is. Végül a környékbéli infrastrukturális beruházások építési törmelékével sikerült a gödröt feltölteni, és egy sima placcot kialakítani. Napjainkban a terület a temető parkolójaként és a szennyvízcsatorna-beruházást végző vállalat ideiglenes telepeként funkcionál.

Tovább haladva, ugyancsak balkézre, kőbástyával körülvett nagy kúriaépület terpeszkedik. A klasszicista épület Temesváry (1966) leírásában még nádfedelesként szerepel, mára azonban cseréppel fedett. Az épület egykor a Zichy uradalom vilonyai központja volt (Temesváry K. 1966). Később a Horváth család birtokolta, s birtokolja ma is. A TSZ-esítés után a gazdasági épületeket lecsatolták a birtoktestről, s ezt a rendszerváltás után sem kapta vissza a kúriabirtok.

Ha a főútról jobbra letérünk, a falu ősi magjának területén találjuk magunkat. A 20. század közepén, sok helyütt még kémény nélküli „füstös” házak sorakoztak, és csak lassan változott meg a kép, mivel a régi lakók nem ezeket az épületeket újították meg, hanem az Újtelepen építettek új házakat. Mára azonban a kép megváltozott, és a régi házak teljesen megújultak. A murvás út (mostanra – 2006.12. hó – leaszfaltozták) egyenesen a református templomhoz visz. A templom – mint azt korábban írtuk – a XII. században épült. Utolsó felújítására 1997-ben került sor. Kökerítése közel egyidős a templommal. Az erődkerítés főbejárata a K-i oldalon található. Az udvaron sírok helyezkednek el, s tudunk két meglévő kriptáról is

(*Temesváry K. 1966*). A szószék alatt egy járat vezet lefelé, feltárása régészeti munkálatokat igényelne. A XVIII. században épített klasszicista stílusú toronyban két harang hangja hallatszik rendszeresen. A kisebbet 1747-ben, a nagyobbat 1931-ben öntötték. A torony ablakaiból remek kilátás mutatkozik a környékre. É-ÉNy-ra látjuk a Séd K-i sziklaszirtjét, míg É-ra az ófalu megújult házai felett magasodik a Sukori. Az ófalu – helyi szóhasználatban a „hegy”, vagy „hegyhát” – és az újtelepi rész struktúrája nagy eltérést mutat. A hegy, sziklára épült, kusza út- és telekhálózattal rendelkező terület, lábánál a Séd ívelt partjáig kinyúló, annak vonalával futó telekhatárokkal. A templom keleti oldalán, az emlékműtől indul a Kossuth – Fő utca – utca, annak közepe táján, tőle É-ra nagy udvarral, egy közel „U” alakú épületegyüttes terpeszkedik. Ezt Börgyár udvarnak nevezik, mivel a börgyár munkásainak lakásai voltak ezek. Még korábban a Zichyek juhodályainak, borjúistállóinak, magtárainak adott helyet a terület. Jelenleg magántulajdonban, sorra újulnak meg a lakások. K és DK-i irányba a XX. század második felének tudatos parcellázása nyomán kialakult alsó falurészét, az Újtelepet vehetjük szemügyre. Az Újtelep, szabványos telekrendszerrel, stílusban nagyrészt egyező épületekkel a harmadidőszaki üledéken kialakult talajon terül el. A folyó és az Újtelep között lévő zárt kertek beépüléseként a kilencvenes évek derekán új, iskolaépület megépítésére került sor. D-re a távolba tekintve sík szántók, közelebb a vasút sínpárja látszik, melyet nyárfasor kísér. A templom közelében a Séd kanyarulatai bukkannak elő a házak és fák takarásából. A templom nyugati tövében a lelkészlakás és a korábban iskolaként üzemelő épületek, kissé ívelt a Séd partjáig kiérő épületegyütteseit szemlélhetjük. A nyugati oldal távolabbi panorámáját Királyszentistván hegyes-völgyes, szintén dolomitkopárra települt falucskája uralja.

A templomból kiérve az udvart az É-i kapun is elhagyhatjuk. Balra kanyarodva a folyóhoz jutunk. – *A vízfolyások méretének érzékeltetésére a köznapi és a szaknyelvben is elterjedtek a patak, folyó, folyam elnevezések. Számos kísérlet történt az egyes megjelölések mértékszámokkal való meghatározására, ezeket azonban még a szakirodalom sem használja elég következetesen (Borsy Z. 1998). Vilyonán a Sédet a közhasználatban gyakran egyszerűen a „folyó” néven is emlegetik (Temesváry K. 1966). Mindezeket figyelembe véve, dolgozatunkban a patak, folyó és Séd megnevezéseket is használjuk.* - Ez a Séd K-i ága, az úgynevezett Malom árok. Nevét onnan kapta, hogy malmok, csak ezen működtek. Benne a patak markánsabb, mélyebb, s állandó jelleggel vízzel ellátott. - Tőle nyugatra található egy kisebb meder, amelynek vízzel való ellátottsága váltakozó, s azt a két falu közt található zsilippel lehet szabályozni. - A rajta átívelő híd betonból készült, közel fél évszázados. A folyásirány felől magasodik elénk a középkori malomból, az 1920-as években átépített börgyár. Az 1960-as években magtárként funkcionált, de később baromfitenyésztés is folyt

falai közt. Jelenleg használaton kívül van, állaga jelentősen leromlott. Mögötte és felette az ófalu nyugati elvégződésének házai érnek ki a dolomit töréslépcső pereméig, hogy onnan – 10 m magasból - nézzenek le a vasút és a folyó vonalára. A hídon átsétálva, a folyó jobb partján kellemes sétát lehet tenni. A folyó, majd 90°-os kanyarulatot téve, az ófalu dolomitteraszát kerülve, annak ívével párhuzamosan halad. A patak allúviumán, a jobb partot kisebb-nagyobb kertek uralják, épületek nincsenek. Ezeken a területeken természetesen a falu lakossága a szükséges zöldségeket-gyümölcsöket. A folyótól kissé távolabbi területet, a szabályozást megelőzően, évente többször is elöntötte az ár. Ott régebben kendert – a helyi takácsok munkájának alapanyagát - természetesen, nagyoobbrészt pedig kaszálóként használták. A folyó nagy balkanyarja után élesen fordul jobbra, majd egyéb kisebb kanyarulatok után felveszi a DK-i futásirányát. Az Újtelep határán található a Varga-malom, ahol eredeti állapotában lehet megtekinteni annak felszerelését. Ha továbbmennénk a Papkeszire vezető murvás úton, a közelben még két tanyát, korábbi malmot találhatnánk. A tanyák jelenleg is lakottak, területükön főleg állattartás – sertés, szárnyas – a meghatározó, korábbi malmaik, azok kerekei elenyésztek. A Varga malom északi végében valaha egy kis híd ívelt az Újtelep utca folytatásában, melyet a nyolcvanas évek szabályozásakor megszüntették, s tőle 150 m-re feljebb új hidat építettek. Átkelve rajt, a folyótól távolodva enyhén emelkedő térszínen haladhatunk. Ez, és a tőle keleti és déli irányba terpeszkedő táj a Mezőföld, Sárrét nevű kistájának, itt még enyhén tagolt, hullámos vidéke. Távolabb a kistáj mozgalmasabbá válik, de Vilonya határában még egységes képet mutat. Az Újtelep utca az északi végével kapcsolódik a falun áthaladó főúthoz.

Közel a két kistáj – Vilonyai-hegyek és Sárrét – határán, rátérhetünk egy földútra, amely ÉK-i irányban hagyja el a falut. Pannon rétegeken kialakult hordaléktakarón szántóföldi művelés és legeltetés váltakozik. ÉNy-ra ismét megpillanthatjuk, a korábban már látott juhodályokat. A két északi, régi típusú, náddal megerősített, vert falú, fehérre vakolt zsúpfedeles, míg a két újabb – 1970-es évek vége, 80-as évek eleje – ívelt fagerendás és bádoggal fedett gazdasági épület. Velük szemben és az előterükben, még egy-egy régi típusú hodály, valamint szemközt egy új – 2000. körül épült – téglapépület van, melyet lóirtás céljából emeltek, de jelenleg kihasználatlan (*legújabbán ismét lóirtásra hasznosul – 2006.12. hó*). Az épületek tulajdonosa a Balatonkenesei Termelő Szövetkezet. A falu kostenyészítése a 70-es években világhírű (*Rédl J. 1995*) volt. Napjainkban, vállalkozók kezében összpontosul a juhtartás, s mellette az egyik hodályban baromfitartás zajlik. A gazdasági épületek fölött, az északi irányban emelkedő, délnek kitett lejtőkön épületek sorakoznak. Ezek részben elhagyott, részben ma is használatban, vagy újra használatban lévő pincék, présházák, tanyák. Szórt elhelyezkedésük történeti kifejlődés eredménye. A korábbi

évszázadokban, és a huszadik század első felében a szőlőtermesztés meghatározó jelentőséggel bírt (*Dornyai B. 1927*). A közeli gyártelepítések a virágzó növénykultúrát elsorvasztották. Ennek következménye volt a pincék, szőlőföldek elhagyása. A rendszerváltás óta a folyamat ismét visszafelé halad, és egyre többen használják a régi ingatlanokat átmeneti, vagy állandó jelleggel. A szőlőtelepítések azonban még ennek ellenére sem indultak újra. A Sukori-hegy, ezen déli előhegyét Belső-, vagy Tündér-hegynek is nevezik. A földutat a mellette lévő Kovács-tanya után északi irányba, egy gyengébben kijárt ösvényen hagyhatjuk el, hogy a Tündér-hegyre kapaszkodjunk.

2. Vilonyai-hegyek kistáj

Maga a falu 150-160 m tszf. helyezkedik el. A Sukori 251 m magas kettős csúcsától DK-re van egy 224 m magas kisebb csúcs, ami a Tündér-hegy legmagasabb pontja és erdővel fedett. 190-200 m körül érjük el a hegy vállát. Keskeny, telepített elegyes erdősáv – tölgygel, fenyővel, akácokkal, dióval és a szinte mindenhol fellelhető cserjével a Csíkos kecskerágóval – választja el a hegy déli és keleti lejtőjét egymástól. A keleti oldal a Külső-hegyre és az előtte lévő lapos völgyre tekint. Ez az oldal meredekebb és 1990 előtt a szovjet és magyar harckocsizók egyik gyakorlóterepe volt az előtte elterülő lapállal együtt. Oldalát telepített feketefenyők szabályos vonulatai borítják. Ha visszatekintünk déli irányba, remek kilátásban szemlélhetjük Vilonyát.

Nyugatra elindulva hirtelen változik meg a kép. A meszes, dolomitos törmelékekkel, gyér sziklagyepekkel fedett talajt homokos, agyagos rétegek váltják fel. Széles „U” alakú völgyút indul lefelé. A pannon rétegen kialakított völgy önmagát mélyíti. A legelni kihajtott birkanyájak rendszeresen koptatják, de mellette a csapadék leöblítő hatása, anyag-áttelepítése is jelentős. Magában a völgyben csak gyér, füves vegetáció tudott megtelepedni. Két oldalán viszont fás társulások találhatók. Északi, magasabb fala is folyamatosan pusztul, s a meredekebb oldalfalakon a növények gyökerei látszanak. Egyes helyeken falba fűrt partifecske fészkek sorakoznak. A DNy-ra kanyarodó vízmosáson lefelé haladva 25 m szintkülönbséget tehetünk meg alig 250 m alatt. A lejtő alján szétteregtetett homokos iszaptakaróban, az utolsó kis miniárok nyomai tanulmányozhatók.

Ismét északnak fordulva, enyhén emelkedik a kopár vidék. Jobbra tőlünk pusztuló tanyaépületek, kissé följebb egy jó állapotban lévő nagy pinceépület fehérlik. Az épület jelenleg is lakott, alatta 30 m-es pince mélyed a löszös-agyagos talajba. A 90-es években, más tájon termelt borok tárolásának és kimerésének adott helyet. Ismét elérve a 200 m-es tengerszint feletti magasságot, döntően feketefenyővel borított, nem teljesen zárt erdő vonalát érjük el. A telepítési határon, az erdősáv DNy-i előterében több felhagyott bányagödör is található. Ezeket a spontán kialakított, főleg építőanyagként hasznosítható kövek

kitermelésére használt feltárásokat, több évszázadosra becsülhetjük. – A területen végzett bányászatról, vagy annak körülményeiről, kezdetéről írott dokumentum nem maradt fenn. A belterület közelsége alapján valószínűsíthető, hogy a közvetlen környezetben lévő lakóterület inspirálta a bányászat egykori megkezdését és későbbi időszakos felújulását (*Dr. Bakainé Papp Katalin 2001*). - Hirtelen, meredek törésekkel előbukkanó sziklaperemei, a területet nem ismerőknek komoly veszélyforrást jelentenek. A táj rendezésére utoljára 2001-ben készült tanulmány (*Dr. Bakainé Papp Katalin 2001*). A tervezet előírta védőkortár kiépítését, a meredek falak lejtőssé tételét, – részben lebányászással, részben feltöltéssel – a tájidegen növénytársulások – fekete üröm, gyalogbodza, fekete bodza, bálványfa - kiirtását, őstársulások – virágos kőris, molyhos tölgy, vadcserezsnye, csertölgy, cserszömörce, ostorménfa - betelepítését, s mindezen tájrehabilitáció zárásaként egy tanösvény kiépítését. Sajnos a tervezet nem kapott forrástámogatást, így nem is valósult meg. Jelenleg, a már korábban ismerttetett temető előtti gödörhöz hasonlóan, folyamatban van ezen tájsebek építési törmelékkel való feltöltése és talajtakaróval fedése. A meredek falakon szemügyre vehetjük a dolomit aprózódását. A murvásodás nyomán, a törések helyenként kiszélesednek, kis kőfolyások alakulnak ki, melyek a sziklafal lábánál legyezőszerűen szétterülve halmozódnak fel, kezdeti deráziós formákat alakítva ki. A fenyőerdő gyér termőtalajon is képes a fejlődésre, ezért próbálták erdőhasznosítás céljára befogni a dolomit őskopárokot. Mára ezek az erdők előregedtek, soraikban nagy a pusztulás. Ez részben előregedés, elhalás révén megy végbe, de az utóbbi évtizedben jelentős károkat okozott az erős szél az állományban. A magas, de kis gyökérszettel rendelkező fák gyökerestül fordulnak ki a vékony talajból. A fenyőerdők aljnövényzete ritka, s megtalálhatók a korábbi nyílt terepen kialakult dolomit kőbörcök jellegzetes formái. A vékony talajon helyenként csúszási folyamatokat vizsgálhatunk, a fák törzsének fejlődéséből talajkúszásra következtethetünk. Az erdő szorításában, a csökkenő erózió és a megragadó talajszemcséknek köszönhetően sokukon mohatelepek alakultak ki. Ez a nyílt terepen lévő sziklakibukkanásokat nem jellemzi. A Sukori csúcsaira tartva, elég ha „toronyiránt” nekivágunk. A terep folyamatosan és meredeken emelkedik. A talajtakaró változásait jól nyomon követhetjük a növényzet változásával. A feketefenyőt felváltják a karsztbokorerdők jellegzetes társulásai. Uralkodó fája a tölgy, cserjeszintjében a cserszömörce. Néhol, sávokban, a tölgyerdő záródik, majd ismét kis tisztások szabdalják.

A csúcs közelében a talaj elvékonyodik, erősen törmelékessé válik. A déli csúcson egy URH torony magasodik, míg az északi tetején méteres betonpiramis helyezkedik el. „Hatalmas látókör vesz körül bennünket. Ha tiszta, nem párás a levegő, keleten Székesfehérvár tornyai... közelebb a Baglyas-hegyet s az inotai kohó jellegzetes épületeit

láthatjuk. Várpalota, Pét, Öskü már jobban látható helyek. Északon a Bakony hegyei: az Öreg-futóné, a Hagymatető, az Ámos, a Kávás és a Papod tető zárják el a kilátást. A Papod alatt Jutas puszta, mellette Veszprém vonalai bontakoznak ki élesen” (*Temesváry K. 1966*). Látszik Szentkirályszabadja, Litér és a szomszédok, Királyszentistván, Sóly és Hajmáskér, a közelben a tölgyerdővel borított Kőkapunak nevezett, 210 m-ig emelkedő boltozódás. A déli kilátást egy keskeny erdősáv takarja, de a csúcs alatt 5-10 m-rel kitárul a panoráma. Berhida, Peremarton, Color, Papkeszi, Balatonkenese, Fűzfőgyártelep, és annak vonalába kissé távolabb, kilátás nyílik a Balaton Fűzfői-öblére. Balatonalmádi, jellegzetes toronyépületével hamar beazonosítható. A remek kilátást évtizedekig rontották a körbetelepült gyárak és azok környezetkárosító hatásának – fekete füstöt okádó kémények – látványa. Sajnos a negatív hatások teljesen nem tűntek el, de jelentősen mérséklődtek. A déli csúcs URH átjátszóját jelenleg a mentők, és a DRV – Dunántúli Regionális Vízmű – használja átjátszóként. A rendszerváltás előtt, hadászati célú igénybevétele is fontos volt. Az északi csúcs kopár oldalában szabályos íves árkokat találunk. A hegy fontos szerepet töltött be az elmúlt száz esztendőben, katonai vonatkozásban. 1908-ban, egy nagyszabású hadgyakorlat záróaktusait innen nézte végig Ferenc József. Ezt a helyet azóta királylátónak is nevezik (*Temesváry K. 1966*). Később, a szovjet csapatok „ideiglenes” itt állomásozása idején – mivel a Veszprém-Hajmáskér-Várpalota gyakorlólőtér Közép-Európa legnagyobb ilyen hasznosítású területe – a katonai irányítás szintén sokszor települt ki a hegyre. Az íves, árkos tájsebek is abban az időben keletkeztek. Az eredetileg kopár felboltozódás keleti oldalán, fiatal – 10-15 éves – fenyőtelepítés erősödik. Közöttük vezet egy ösvény lefelé, melyen a Sukori-hegy és a Külső-hegy közé zárt völgybe érhetünk le.

Magunk előtt láthatjuk a Dolomit 2002. KFT külszíni bányáját. A termelés az 1990-es évek első felében indult újra, – előtte egy kisebb feltárás éktelenkedett a domboldalban – hogy mára igen jelentősen átalakítsa a táj képét. A feltárás a hegy felén fut végig, hatalmas üreget metszve ki annak testéből. A bő tíz év alatt kitermelt mennyiséget a bányavezető 300-400 ezer m³-re becsülte. A kitermelt és osztályozott anyagot főleg autópálya-építéseknel használják fel. Jelenleg az M6-os, M7-es és a balatoni elkerülő M8-as sztrádák építéséhez szállítanak. A feltárás oldalát enyhén hullámos rétegek jellemzik, ezen kívül egy nagyobb vörös elszíneződés és egy vetődési vonal látható. A bányától D-re, régen használt csapáson tudjuk a Külső-hegy kopár oldalát megmászni. A hegy vállától a tetejéig a térszín mozgalmasabbá válik, szerkezeti- és asszövőlgyek, kibukkanó kőbörccök és egyéb karsztos formák váltakoznak. A hegy pediment területein hirtelen változik meg a talaj képe. A déli oldalakon – a Tündér-hegyhez hasonlóan – elhagyott, omladozó pincék, néhány hagyásfa, betemetett, és meglévő gémeskút utal régi idők gazdálkodására. Távolabb a Sárrét szántóföldi művelésbe

vont területeit szemlélhetjük. Téli időszakban, az erdőből csoportosan kimerészkedő őzcsoportok látványa sem ritka. A panorámát jelentősen rontja a területen áthaladó 20 KV-os, magasfeszültségű távvezeték.

A kopár hegyet ÉK-i irányba, Peremarton felé hagyhatjuk el. A növényzetet ismét a telepített feketefenyővel uralt erdőtársulások váltják fel, melyek szántóföldi műveléssel váltakoznak. A birtoktestek és mesterséges árokrendszerek mellett, jellemzően gypürózsával uralt tüskés bozótosok futnak. Az erdőperemi ösvény fákkal keretezett oldalán vadászelek sorakoznak szabályos távolságban egymástól. Peremartontól északra, a fokozatosan lankásodó hegyoldalon bukkanhatunk a Kálóz-forrásra, 140 m tengerszint feletti magasságban. A forrástól keletre és északra elterülő Peremartoni-erdő fokozatosan záródik, a fenyőkkel elegyesen megjelenik a tölgy, végül a zárt cseres-tölgyes válik uralkodóvá. Az erdő kezelője döntően a Verga Rt. Egymást merőlegesen metsző erdei utak, 100 m-ként parcellahatárt jelölő karók, valamint ezen parcellák aljnövényzetének rendszeres irtása jelzi a tervszerű erdőgazdálkodást. A két szomszédos kistáj peremén érzük el a péti Macskahegy előterét. Ott ismét kis pincék, hétvégi házak szabálytalan rendszerét találjuk, és a déli domboldalon a zöldség-gyümölcstermesztés mellett a szőlőművelés is számottevő. A Macskahegy 181 m magas boltozatán túl, északi irányba Pétfürdőt érzük el. A település nyugati oldala felkúszott a kistáj pedimentjére, és családi és sorházak, valamint a temető található rajt. A vasutat – Székesfehérvár-Veszprém-Szombathely fővonal – északi irányban elhagyva a Cseri – vagy Cser – erdőbe érünk, amelynek ÉK-i elvégződése Várpalota határát és a Tési-fennsík kezdetét jelöli.

A tárgyalt kistáj legkeletibb vidékéről a 8-as fő közlekedési út mentén, a Veszprém-Devecseri árok peremén haladhatunk vissza. Péttől nyugatra a vidék képe jelentősen megváltozik. A cseres-tölgyes zárt erdőnek hirtelen szakad vége, és szinte átmenet nélkül lépünk ismét a sziklagyepekkel borított kopár sziklafelületre. A geomorfológiai kép annyiban változik, hogy a korábbi enyhén hullámos felszín erősen mozgalmassá válik. Kis távolságokon belül 30-40 m-es szintkülönbségek, kúpos és sziklagerinces felboltozódások válnak uralkodóvá. Ezt a vidéket Péti-hegyeknek nevezik. Legmagasabb pontján egy – jelenleg már üzemén kívül lévő – meteorológiai mérőpontként funkcionáló, betongyűrűkből felépülő torony található. A táj, a jelentősebb szintváltozásoktól eltekintve a vilonyai Külső-heggyel mutat hasonlóságot. A gyér növényborítottságból dolomit kőbörcök, ingókövek bukkannak elő. Az aprózódás mellett a defláció is jelentős, mivel a terület az uralkodó É-ÉNy-i szélnek folyamatosan ki van téve. A hegyek, és a közöttük lévő völgyek csapásiránya jellemzően É-D-i irányt mutat. Kisebb cserjék a defláció okozta anyag-áttelepítés hatására felhalmozódott talajon, vagy a völgyek és domboldalak kisebb pannon talaján foltokban

jelentkeznek. Egyéb antropogén hatásként említhető, a - napjainkra mind nagyobb számban magának híveket toborzó - terepmotorozás, amely által a területet egyenes és körkörös kitaposott csapások jellemzik. Emellett a természetes élővilágra további terhelést jelent a gépek által keltett zaj. A panorámát több külszíni – szintén dolomit – bánya és Öskü jellegzetes – tévesen törökkorinak mondott, valójában egy XV. századi vár megmaradt tornyaként azonosítható (Rédl J. 1995), tehát egy késő román kori rotunda - körtemploma uralja.

Sóly felé továbbhaladva nyugati irányba a környezet geomorfológiailag ismét egységesebbé válik. A 8-as fő közlekedési úttal párhuzamosan, déli irányban, mintegy 500 m-es sávban a növényzet a Péti-hegyekéhez hasonlatos marad, s csak attól délre magasodik elénk hirtelen, s záródik a tölgyes. Sólytól 1 km-re ismét vályús völgyek és dombhátak sűrűsödnek, melyek a Séd völgyének allúviumára nyugati töréslépcsővel – 10-15 m - szakadnak le. Régebbi térképeken a területet Győri-úti irtás néven tüntetik fel. A térszín a sólyi vasútállomáshoz D-DK-i irányba fokozatosan lejt és éri el a 152 m-t.

Sóly és Vilonya között a Séd öntéstalajaitól a hegyközi völgy 190 m-ig emelkedő legmagasabb pontjáig, majd még azon túl keleti irányba szántóföldi művelés a jellemző. A régi elnevezés alapján Rét-szél, Kender-földek, Hosszú-földek és Koldus-földeknek nevezett terület az öntéstalajokból fokozatosan barna erdő-, majd agyagos talajokba megy át. A peremeken, néhol meszes foltok jelzik a talajmélység csekélységét. Ezen a völgyközi háton halad át két 25 KV-os, magasfeszültségű vezeték, mely az inotai erőművet és a litéri áramelosztót kapcsolja össze. A földút DK-i irányba vezet vissza Vilonya felé. Az útról a Sukori-hegy kettős csúcsát figyelhetjük meg ÉNy-i szemszögből, valamint következő úti célunk, a szikla – A Sukori-hegy DNy-i nyúlványa – tűnik fel előttünk.

Az árvalányhajas vegetációval borított, élénk, mozgalmas térszínen, a hullámok árnyjátéka, különösen szél esetén, tengert idéz. A 170 m körüli hullámos térszín sásbércben végződik. A hullámzó vegetációt a talprészen barnás folt töri meg, egy felhagyott agyagnyerő gödör sebzi a tájképet. Kis távolságon belül nagyot változik a talaj típusa. A dolomitot agyagos-lössös pannon rétegek váltják. Pontos források nem maradtak fenn a bányanyitás kezdetéről, mivel az nem is tervszerűen, hanem spontán módon, a lakossági építkezésekhez kapcsoltnak vette kezdetét. A bányászat befejezése sincs dokumentálva, elvéve még napjainkban is előfordul használata. A tájképet romboló hatása mellett, ritkán megesik, hogy kedvező következménnyel is járhat egy-egy bányagödör kitermelésének felhagyása. Esetünkben ezzel állunk szemben, mivel a felhagyott fejtés meredek partfalát a fokozottan védett gyurgyalagok (*Merops apiaster*, *eszmei értéke 100000Ft*) vették birtokukba. Megtelepedésüket a patak

közelsége is segítette. A késő tavasszal megjelenő és költő madárpopuláció augusztus második felében hagyja hátra ismételten a löszfalba mélyített költőhelyét.

Az északi oldalát, mint írtuk árvalányhajas sziklagyeppek borítják, délen fenyők és más elegyes facsoportokkal takartan szakad le a Temető-földre. Nyugaton 25-30 m-es vetődéssel különül el a Séd áttörésének térszínétől. Tetején a már korábban – Külső-hegynél – tárgyalt 20 KV-os magasfeszültségű vezeték egyik oszlopa áll. A szikláról letekintve, lábunk alatt halad át a vasút sín párja és a Séd, melyek itt 15-20 m-re közelítik meg egymást. D-re ismét távolodnak egymástól, hogy a vilonyai bakterházról délre, a falu dolomitplatója alatt keresztezzék egymást. Szemben D-DNy-i irányban magasodik az áttörés másik sasbérce, alatta a Séd régi – Malom árok – medrének feltöltött, de a galériaerdő sávjának teljesen még fel nem számolt maradványával, és egy hajdani malomépület romjaival. Jó kilátás nyílik Királyszentistván és Vilonya egyes részeire, valamint az egyenes, É-ÉNy irányú sín pár mentén Sóly és Hajmáskér felé. Ha a sasbércekről északi irányba igyekszünk lefelé, az egész kistáj legszebb törmelékfolyását figyelhetjük meg. A 45%-os lejtésű területen 10-15 m hosszan helyezkedik el a kőfolyam és mellette több kisebb is megtalálható. A földút – melyen egyébként a Várpalotáról induló Balatoni kéktúra is halad – a szikla tövében keresztezi a vasutat, és kiér a Séd partjára. A sziklára visszatekintve markánsan jelenik meg annak rétegzettsége és 45%-os dőlése. A nyugati sasbérc rétegeinek dőlése hasonlatos a keletihez, mutatva rokonságukat. A sasbérc földolomit rétegeinek ritkás növénytakarásaiban a kövirózsa a meghatározó.

A folyó bal parti töltésén végighaladva a főútra érünk. Az út túloldalán található a vízház, melynek zsilipén keresztül szabályozható a Séd főmedrébe és a mellékmederbe juttatható víz mennyisége. 150 m megtételével a főúton visszaérünk kiindulási pontunkra a Vilonya-Királyszentistván vasúti megállóhoz.

További kutatás lehetőségei

Úgy gondoljuk a tájképi értékeket és a geomorfológia kutatás eredményeit sikerült munkánk segítségével bemutatnunk. A kutatások további irányát főleg a természet megóvásának érdekében tett vizsgálatok jelenthetik. A kistáj egyik nagy problémája, hogy a Balatonhoz való közelsége ellenére sem sorolták a Balatoni üdülőkörzetbe, mivel a kistáj DNy-i előterében a vegyipari termelés és annak szennyező mellékhatásai ezt nem tették lehetővé. A környezetszennyezés mértéke csökkent, a rekultivációs beavatkozások folynak a térségben. Idővel a környezetterhelés mértékének csökkenése, talán újra összekötheti a

pihenni, kirándulni vágyók segítségével a szomszédos tájakat. A kutatások, elemzések ezt a folyamatot hivatottak támogatni a továbbiakban.

Köszönetnyilvánítás

Munkánk elkészülte több hónapos előkészület, anyaggyűjtés és terepbejárás eredménye. A megvalósulást ezen idő alatt sokan segítették. Források felkutatásában nyújtottak segítséget: Vincze Lászlóné - Irénke néni -, Kovács János, és ifj. Harninger Emil. Csapó János „évszázados” – eredeti - szakirodalmakat bocsátott rendelkezésünkre. A terepbejárások alkalmával segítségünkre volt Takács János, valamint szintén a terepbejárás részese volt ifj. Hidvégi István, aki fotóival is segítette munkánk elkészültét.

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár, valamint az egri Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszék Könyvtárának munkatársainak segítségét is megköszönjük.

Az elkészült munkát lektorálta, s konzulensként segítette Dr. Ilyés Zoltán PhD főiskolai adjunktus.

Jegyzet

A formai követelmények okán használt többes szám első személyről egy mondat erejéig visszaváltunk első szám első személyre:

A felsorolt segítőkön túl, a szakdolgozat, s ez a kivonat sem készülhetett volna el a családom támogatása nélkül. Köszönet érte.

IRODALOMJEGYZÉK

- (www.vadon.hu, 2006) <http://www.zpok.hu/termeszett/00/feb/farkas.htm-2006.03.05>.
- Borsy Zoltán (szerk.): Általános természeti földrajz, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1998. p. 820.
- Cholnoky Jenő: Veszprém, Árpád Rt. Könyvnyomdája, Kalocsa (reprint kiadás) 1938. p. 184.
- Csiby Mária-Dr. Tóth Sándor: A Bakony hegység természeti értékei - I. Botanikai értékek, A Veszprém-megyei múzeumok évkönyve 16/1981. pp. 41-67.
- Dely-Horánszky-Keve-Pintér-Steinmann-Stohl: A természet képekben, Artia, Prága, 1974. p. 414.
- Dr. Bakainé Papp Katalin: A Vilonya 098 hrsz-ú ingatlanán lévő bányák-tájrendezési terv, Pécs 2001. p. 89.
- Dr. Boros Ádám-Vajda László: A Bakony dolomitjának mohaföldrajza, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1963/1. pp. 281-285.
- Dr. Dornyai Béla: Bakony, Budapest 1927. p. 422.
- Dr. Erdélyi Fazekas János: A Balatonfelvidék geológiai és hegyszerkezeti viszonyai a Veszprém-fennsíkon és Vilonya környékén, A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve XXXVI. Kötet 3. füzet, Budapest 1943. p. 30.
- Dr. Feketéné Kordé Katalin: Balaton – A magyar riviéra, Generáció Kiadó, 2000. pp. 52-182.
- Dr. Papp-Váry Á. (szerk.), 2002.
- Dr. Rómer Flóris: A Bakony, 1860. pp. 27-63.
- Dr. Veresegyházi Béla: Földrajzi felfedezések lexikona. Saxum 2001. p. 196.
- Eisenreich-Handel-Zimmer: Állatok és növények kézikönyve, M-Értk Kiadó, Budapest 2005. p. 560.
- Eötvös Károly: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben, A Dunántúl. Magyar Királyi Államnyomda 1896. pp. 3-17.
- Eötvös Károly: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben, A Dunántúl. Magyar Királyi Államnyomda 1896. pp. 169-204.
- Fűkőh Levente: Bevezetés az őslénytanba és a paleoökológiába, EKF Líceum Kiadó Eger 2002. p. 165.

- Illés István (szerk.): Tavunk, a Balaton, Franklin Nyomda Budapest 1981. pp. 16-143.
- Juhász Ágoston: A VEAB környezetvédelmi és tájhasznosítási kutatási területének természetföldrajzi tájfelosztása, Veszprém 1975. pp. 7-33.
- Juhász Árpád: Évmilliók emlékei – Magyarország földtörténete és ásványi kincsei, Gondolat Kiadó Budapest 1983. pp. 306-313.
- Lóczi Lóczy Lajos: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, A Balaton környékének geológiája és morfológiája. Budapest 1913. p. 617.
- Marosi-Somogyi : Magyarország kistájainak katasztere II. Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest 1990. pp. 612-616.
- Martonné Erdős Katalin: Magyarország tájföldrajza, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2002. pp. 51-120.
- Martonné Erdős Katalin: Magyarország természeti földrajza, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2002. p. 236.
- Molnár Béla: A Föld és az élet fejlődése, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest 2002. p. 348.
- n. a. Ökohydro Kft. Veszprém és térsége szilárd hulladék elhelyezésének előzetes környezeti hatástanulmánya, Szombathely 1999. pp. 10-56.
- n.sz.: 10 éve megújult Vilonya temploma, 1997.
- Pécsi Márton: Magyarország tájföldrajza – A Dunántúli-középhegység B, Akadémia Kiadó Budapest 1987. pp. 342-377.
- Pécsi Márton: Magyarország tájföldrajza – A Dunántúli-középhegység A, Akadémia Kiadó Budapest 1988. pp. 10-189.
- Rédl József: A Séd patak völgye, Eötvös Károly Megyei Könyvtár Nyomdája, Veszprém 1995. pp. 1-12.
- Temesváry Kálmán: A vilonyai református gyülekezet 1790-ig 1966. pp. 1-42.
- Temesváry Kálmán: Vilonya [1974] p. 26.

